

VAJDA KORNÉL

A memoriter hasznáról – kissé szubjektíven

Hogy mi a memoriter, azt természetesen mindenki tudja. Lexikon, szótár, vademecum felütése nélkül is nyilvánvaló, hogy a memoriter tananyagok könyv nélküli megtanulása, „bevágása”, „bebiflázása”. De nemcsak a szó jelentése áll mindenki (valóban mindenki) előtt tisztán és pontosan, magával a „jelenséggel” is mindenki igen közelről ismerős. Hisz nem volt, nincs és – talán – nem is lesz iskola, iskolai oktatás memoriter nélkül. Bizonyos szövegeket mindig mindenkinek be kellett vágnia diák (akár kisdíák) korában, és – természetesen – meg kellett ismerkednie azzal a móddal, azokkal a módzatokkal is, ahogyan ez lehetséges. Hogy azután ki hogyan vélekedik a memoriter-ről, az már egészen más. Az már igen nagy szóródást, a vélemények hatalmas és éles eltéréseit mutatja (és mutatta is, ha talán soha nem annyira durván is, mint napjainkban). A kérdéskörnek hatalmas irodalma van, manapság elsősorban a latin nyelvű országokban (kivált a franciáknál), érthető okokból: náluk volt és maradt a leghosszabb ideig, jószerivel a későhatvanas-korahetvenes évekig az egyik legalapvetőbb didaktikai eszköz és módszer. (Ma meg is van ennek a böjtje, a legvehemensőbb memoriter-ellenes hangok – cikkek, tanulmányok, sőt monográfiák – ma franciául jelennek meg, nemzetkritikus, önkritikus felhangokkal.) De angol és német szakcikkekben sincs hiány – sem pro, sem kontra. Ám amiként – tudjuk a Mátyás királyról és udvari bolondjáról szóló magyar népmeséből is – az orvostudományhoz is kivétel nélkül mindenki ért, akként a memoriter „tudományos” tárgyalása sem a szakemberek kiváltsága. A vele kapcsolatos kontroverziák, antinómiák és aporiák a közbeszédnek, a mindennapok társalgásainak is állandó toposzai. Ki-ki vagy amellet kardoskodik, hogy micsoda nagyszerűség volt, amikor még volt memoriter, hogy ő maga is hány verset tud (mindmáig) betéve, vagy amellet, hogy minek gyötörni a szegény kicsinyeket (vagy nem is annyira kicsinyeket) a teljesen mechanikus, szellemellenes biflázással, „szószerinti” betanulással, hisz az írás feltalálása óta az emlékezetnek szilárd mankója, állandó támasza van, az eredeti, kreatív, „gondolkodó” elsajátításnak, De ki szoktak térti – nagyon hasonlóan a mintegy száz-százötven évvel korábbi latin (és görög) tanítással-tanulással kapcsolatos viták struktív elemeit felelevenítve (e két nagy „vitacsomag” egyébként is számos hasonló vonást mutat, még vehemenciájában is) – arra is, hogy a memoriter végül is csak eszköz. Amiként a latin tanulása sem önérték, hanem bevezetés, bevezető és a logikai gondolkodás rejtelmébe is, a nyelvtanulás algoritmusába is, a memoriter is sokan a tanulás algoritmusának tekintették, tekintik, és így nyílt támadási felületet nyújtanak azoknak, akik szerint miért ne legyen az épp adott eszköz ne csak eszköz, hanem egyúttal cél is. Vagyis ne nyelvet (életidegen, holt, haszontalan nyelvet) tanuljunk meg azért, hogy aztán más (immáron hasznos, élő stb.) nyelveket is elsajátíthassunk, hanem térjünk rá mindjárt az igazándiból fontosra. Memoriterről szólván, ne a tanulás tanulását erőltessük az értelmetlen szajkózással, hanem mindjárt az értelmes (nem szószerinti) tanulásra vessük be energiáinkat.

Persze se szeri, se száma a memoriterrel kapcsolatos folklór-történeteknek sem. Ki-ki ismer, és mesél olyanféle történeteket, mint a valahai veszprémi idegenvezető

sztoriját, aki hallatlan szóbőséggel adta elő a Gizella-kápolnában a tudnivalókat, míg nem egyszer csak elakadt a lemez, maga sem vette észre, de valamely mondatnál előről kezdte a szöveget, ugyanolyan „spontán természetességgel”, mintha ott születnének szellemes és tudós fordulatai az ajkán. Vagy a kisfiúról, aki első féléves bizonyítványában ötöst vitt haza olvasásból, pedig – mint később kiderült – egyáltalán nem tudott olvasni, viszont szóról-szóra tudta (persze hallomás alapján) az elsős olvasókönyv nyulkfarknyi kis olvasmányait, és bármikor (bárhonnan) elrecitálta őket, persze mímelve az olvasást. Vagy a Zosczenko-féle eset a kisdíákról, aki egészen mulatságos módon „írja át” a betanulni kötelező Puskin-verset, illetve az ősi diák-közhelyet a görögül felmondandó Homéroszszal kapcsolatban (Randa moly ellepe, Múzsza poliprokon – mint segédlet az Odüsszeia kezdősorának bevágásához) stb, stb, stb. Az ilyenféle történetek – természetesen mind-mind memoriter-ellenesek, a memorizálás ostobaságait, haszontalanságait, nevetségességét (stb.) pécézik ki.

Nem folytatnánk a számos vidám anekdota, diáktörténet vagy életről ellesett sztori sorjáztatását, hisz ki-ki tucatnyit tud maga is, ha nem jóval többet. Inkább az érvelés egy másik – ugyancsak köznapi szintjére térnénk át. A memoriternek még olyan abszolút elkötelezett, sőt túlzásba vitt elkötelezett híve – látjuk majd még elkötelezettségének mértékét és példáit is – mint a nagy tudós és nagy tanár Schütz Antal is, halálos elkeseredéssel számol be a gyermekkorát értelmetlenül megkeserítő biflázásairól, például a rendhagyó latin igék sorrendben való bevágása kapcsán, de szlogenné vált – és éppen nem csak antiklerikális beállítottságúak körében - az a mondás is, hogy ezt nem kell bevágni, ez nem katekizmus. Aminek sajátos ellenpárja a mondás, amely szerint ezt bizony be kell biflázni, ezt „kívülről” kell tudni, mint a katekizmust, hiszen fundamentális jelentőségű. A latin rendhagyó igék miatt dohogó Schütz pedig azt (is) írja önéletrajzában, hogy: „Volt idő, mikor az a törekvés járta, és ma is folyton fölüti fejét tanulók és tanárok között, még pedagógiai tógába is burkolózva: Mondd el a saját szavaiddal, ne tanuld be! Én már akkor vettem észre, hogy a tanulóknak a tanulásra szánt dolgokban még nincsenek saját szavai – mert még nincsenek saját gondolatai. Azokat a dolgokat bizony be kell tanulni. Igaz, nem értelmetlenül beszajkózni. A szigorú betanulás nem is zárja ki az értést”. Ilyen és hasonló meggondolások – megint csak pro és kontra – legalább olyan bőségben – lennének – idézhetők, mint a fentiek. Úgy lehet – a példák azt mutatják – van amit érdemes, netán valóban „muszáj” szó szerint betanulni, van amit fölösleges, vagy egyenesen káros. Szóval van, ami a memoriter mellett és van ami ellene szól. Ha módunk lenne legalább betekinteni a kérdéskör szakirodalmába (nincsen), akkor arra figyelhetnénk fel, hogy a rafináltan szakszerű didaktikai, pedagógiatudományi, pszichológiai, netán filozófiai (igen, főleg mióta a filozófiának kiemelt terrénumává, egyik fő diszciplínájává vált az elmefilozófia) meggondolások is – legalább a gondosabban mérlegelők – nem igennel vagy nemmel, hanem is-is-sel zárják fejtegetéseiket. E sorok szerzője azonban semmiképp sem a szaktudomány ügyeibe kívánna beleszólni, annál is kevésbé, mivel kompetenciája – enyhén szólva – hiányos. Olyasféle érveket szeretne felsorakoztatni a memoriter mellett, amelyek bátran tekinthetők sznobisztikusaknak. Nem arról van, illetve lesz szó ugyanis a következőkben, hogy miért jó, ha a kisdíák (vagy a nagyobb) bizonyos dolgokat betanul, ha birtokába kerül szó szerint tudott szövegek kisebb-nagyobb corpusának, halmazának. Hanem arról, hogy voltak, vannak, és – tudomásunk szerint – ma is bőséggel teremnek olyan nagy elmék, akik sok, sokszor megdöbbenően sok memoriter anyagot birtokolnak, akik, bár nevük és tudományos rangjuk elvitathatatlan,

nemcsak nem tartották, tartják a memoriter haszontalannak (netán egyenesen károsnak), hanem – via facti – be- és felmutatták, hogy a lángelmével, a szaktudományos kiválósággal éppen nem ellentétes a memoriter intenzív gyakorlása, sőt. Mert talán kiderül a példákból, hogy e nagyok szellemi produkciói szerves és elválaszthatatlan kapcsolatban állnak szó szerinti szövegtudásukkal, szó szerinti szövegtudásuk hatalmas halmazaival. Lehet, ilyen példák hozhatók a matematikusok vagy a természettudósok portájáról is, e sorok szerzője azonban e területeket egyáltalán nem ismeri. Példái hát egyoldalúak, de ettől talán nem kevésbé átütő erejűek.

Az, hogy Plátón mennyi – elsősorban persze filozófiai - szöveget tudott „fejből”, közmondásos (és legendásított is, ám forrásszerűen is igazolható, ha nem is a legendák mértékéig). Sokan és sokszor hivatkoztak egyik legszebb és legérettebb dialógusának, a Phaidrosznak arra a passzusára, amelyben a nagy filozófus az írásbeliség ellen ágál (mindössze szép, ám ártalmas játéknak tekintve azt) és a szóbeliség himnikus dicséretét zengi. Ezúttal minket nem a galaxisok közti ellentmondások okán foglalkoztat ez a passzus (manapság főként ennek kapcsán idézik), hanem azért, mert ékes bizonyossága annak, hogy Plátón – aki pedig kiválóan ismerte az addigi filozófia szinte teljes szövegtudását – ezt a tudását nem a leírtak alapján tárolta, hanem fejből tudta. Némiképp hasonló a helyzet Arisztotelésszel kapcsolatban is. Az ő érett kori művei kivétel nélkül tanítványai lejegyzéseiből ismertek. Az eredeti szövegek nem veszttek el, Arisztotelész meg sem írta őket. Elvből nem írta le tanításait, csupán élőszóban adta őket elő a Lúkeónban, arra számítva, hogy a vele sétálók megjegyzik, memorizálják majd azokat (persze leírták – hála Istennek, de ez éppen nem szól a memoriter ellen, más síkon fekvő meggondolás). Arisztotelész „megkeresztelője”, a nagy skolasztika legnagyobb elméje, Aquinói Szent Tamás mérhetetlenül sok – teológiai és filozófiai – idézettel él számos munkájában. Idézetei pontosak, a forrásokból ellenőrizhetően pontosak, szó szerinti, épp csak – tudjuk – javarészt fejből idézettek. A Szent is memorizált, méghozzá elképesztő bőségben. Nos, az eddig említettek (és számos nem említett, de említésre jogosult társuk) kapcsán talán felmerülhet az ellenérv: kénytelenségből tették, hisz nem volt még könyvnyomtatás, muszáj volt fejből tudniuk, idézniük, memóriájukra hagyatkozniuk. Persze gyenge kis ellenvetés ez. Ma széles körben elterjedt előítélet az, hogy a könyvnyomtatás előtt nem volt könyv, vagy legalábbis nem úgy volt. Nem álltak a művek, a szövegek kézre. Pedig a könyv- és olvasástörténetek immáron régóta bebizonyították, hogy – természetesen egy szűk réteg számára, mondjuk egy Plátón, egy Arisztotelész, egy Aquinói Szent Tamás számára – a kéziratok tekercsek és „könyvek” éppúgy rendelkezésre álltak, mint a maiaknak a nyomtatottak vagy elektronikusak. Ha fejből, ha szó szerint tudták a szövegeket (márpedig tudták), akkor nem azért. Hanem valami másért. És ezt támaszthatják alá az újkori könyvekkel, könyvtárakkal körülvett szaktársaik példái is.

Nem valószínű, hogy Sir David Ross, a múlt század messze legnagyobb Arisztotelész-kutatója, Arisztotelész-monográfusa és fordítója-komentátora azért tudta volna kívülről Arisztotelész minden művét, mert a szövegek nem álltak rendelkezésére. Azt sem hihetjük, hogy a Mester iránti alázatból, az ő intencióit mintegy követve memorizálta volna az Arisztotelész-összest (és hozzá a fél görög filozófiatörténet szöveg-hagyományát). Nem. Ha tudta őket kívülről, akkor azért, mert a velük való igazán intenzív foglalkozáshoz ez nélkülözhetetlen volt. Amiként a talán legnagyobb magyar filozófus, Pauler Ákos sem azért tudta fejből idézni szinte a teljes klasszikus (antik és újkori) filozófiatörténet szövegállagát, mert imponálni akart egyetemi hallgatóinak

azzal, hogy minden könyv és jegyzet nélkül érkezett óráira és soha semmi segédeszköz nem vett igénybe filozófiatörténeti előadásai alatt. De – ha nem is pauleri méreteken – Schütz is fejből idézett (szó szerinti pontossággal) Órigenésztől Szent Ágostonon keresztül Aquinói Szent Tamásig és tovább mindenkit, akinek passzusai fontosak voltak teológiai vagy filozófiai előadásai kapcsán. De persze külföldi példákat még nagyobb bőségben hozhatnánk. Ortega y Gasset, aki évekig ült a neokantiánusok marburgi „szentélyében” a mesterek (elsősorban Cohen és Natorp) lábainál, kissé csodálkozva jegyezte meg, hogy „évfolyamtársai” (köztük olyanok, mint Nicolai Hartmann, Heinz Heimsoeth és a kevésbé nevesek) már régesrég nem olvasták, nem studiózták Kantot (és a főbb – Marburgban klaszikusnak számítókat, pl. Descartes-ot), hanem „kívülről tudták”.

A fenti példák filozófusokra, teológusokra vonatkoztak. Nos, Burckhardt szerint e diszciplínánál ellentétesebb nincs más, mint a történelem. (Aminek ugyan ő maga élő cáfolata, hisz az egyik legnagyobb történetfilozófus és a legnagyobb kultúrtörténész volt, ám kijelentésében mégis van igazság.) Lássuk hát, vajon a történészek másként viszonyulnak-e a memoriterhez, mint átellenes, filozófus társaik. Úgy tűnik, hogy egyáltalán nem. Sőt. Arra persze nem utalnánk, hogy egy-egy jó történész mennyi nevet, évszámot, helyszínt (stb.) tud kívülről, pedig bizonyval az is memoriter. Ám mi most a szövegek szó szerinti tudására gondolunk elsősorban. Az idős, nagyon idős Ranke vakon, olvasni már mindenestre képtelenül fogott hozzá hatalmas világtörténete megírásához. A forrásokat fejből idézte – ellenőrizhető, hogy pontosan. És nem kevés forrást idézett. Nem kétséges, hogy e forrásismeretet nem már vakon – mintegy kényszerűségből, kénytelenségből szerezte, jóllehet élete végéig olvastak fel neki. De az is bizonyos, hogy nem azért „vett be magába” annyi (forrás)szöveget, mert tartott valami későbbi „balesettől”, szeme világának elvesztésétől. A szövegek memorizálására másért, más miatt volt, lehetett szüksége. Aminthogy viszonylag ifjan is fejből idézte a forrásokat, amikor a bajor királynak, Miksának tartott magánsemináriumot, pontosabban előadásorozatot, amit a király kérdései csak ritkán szakítottak meg, *Az újkori történelem korszakairól*. A rövidesen hatalmassá váló Ranke-iskola, kiemelkedő tanítványainak egész serege követte aztán a mestert nemcsak a forráskritika korszerű eszközkészletének felhasználásában, de a források igen sokszor betűszerinti pontos ismeretében, óriási szöveggészletek „kívülről való” tudásában is. Csak példaképp említjük Georg Waitzot. Hogy mennyi szöveget memorizált az ókortörténészek elseje, Theodor Mommsen, talán felesleges is felidézni, mivel a klasszikus (antik) világgal foglalkozók mindenkor élen jártak memorizálásban is. Hát még az elsejük. (Így aztán a görög kultúrtörténet írójának, Burckhardtnak a kívülről ismert szövegálmányán sem csodálkozhatunk.) A hazaiak közül első helyen Marczali Henrikről szólnánk. Róla közmondásos volt, hogy beláthatatlan mennyiségű forrásszöveget tud kívülről. Még hozzá olyan magabiztosan, hogy nem egy nagy művét érte (és éri ma is) az a kritika, hogy idézetei (igen sokat idéz) nem mindig száz százalékig pontosak. Hisz fejből idézte őket, és nem, vagy nem mindig nézett utána abszolút helyességüknek. De nemcsak a régiek voltak ennyire mesterei a memoriternek. Huizingától Braudelig, Pirenne-től Marc Blochig hivatkozhatnánk a múlt századi nagymesterek példáira.

Filozófusokról, teológusokról, történészekről szoltunk eleddig, a legszebb példákat azonban az irodalomtudósok szolgáltatják. Horváth János, talán minden idők legnagyobb magyar irodalomtörténésze – számos kortársa tanúskodik erről – több ezer (!) magyar verset tudott kívülről. Bizonyval nem ennyit, de azért nem is sokkal keve-

seppet tudhatott Hegedűs Géza, akiről tudott, hogy remek kis verstanát, *A költői mesterség* címűt kicsiny „dácsájában”, Visegrádon vetette papírra, ahová nem vihette le házi könyvtárát. A verstan szinte összes (igen számos) idézetét fejből írta le az író, és – verstanról lévén szó – kénytelen volt minden versformából, minden poétikai alakzataból példákat, még hozzá jellemző, találó példákat hozni, nem hagyatkozhatott tehát – ezért-azért, valamiért kedves költeményeire, verssoraira. Amikor, befejezván könyvét hazatért Budapestre, azonnal ellenőrizte idézetei helyességét: minden, szinte minden stimmelt. Bóka László írja (naplójában): „Elképesztő mennyiségű szöveg él bennem – ez olyankor derül ki, ha valamit otthon felejték az egyetemi előadásom anyagából, mint a közelmúltban. Azt mondom, 'érdemes, kérem, belelapozni Kosztolányi Édes Annájának expozíciójába, hol is azt írja...' – nyúlok a táskámba, nincs nálam az Édes Anna. Azt hittem, lefordulok a katedráról. Nem volt mit tenni, egy másik könyvet húztam elő, felütöttem, és abban a pillanatban valósággal megjelent a szemem előtt az én otthon feledett, marginált Édes Annám. Szemtelenül idézni kezdtem, mintha olvasnám. Alig tudtam letántorogni óra után a katedráról. Rohantam haza. Előkapom a könyvet. Két hibát ejtettem, egy felesleges és-t szöttem bele, s egy jelzöt kihagytam. Másfél oldalt mondtam el fejből.” Itt éppen prózaszövegről van szó, de hogy mennyi verset (talán szintén több mint ezret) tudott kívülről Bóka, azt volt tanítványai tudhatják, írásait ismerők sejtethetik. De Sík Sándor is tudta fejből a teljes Vörösmartyt és Aranyt (no meg számos társukat, ha nem is a teljesség igényével-szintjén), Brisits Frigyes szinte az egész tizenkilencedik századi magyar lírát, Király István pedig a teljes Adyt (Ady-verselemzéseit uszodában, úszás közben készítette, természetesen fejben dolgozva, segédlet nélkül). Az irodalomtörténet rafinériáiban otthonosak azt állítják (ez néha ellenőrizhető is), hogy pontosan meg tudják mondani, melyik filológiai munka szerzője tudja kívülről is azt, amiről ír, és melyik szorul az állandó lapozgatásra a könyvek sokaságában. Egy egészen friss példát hozva: vajon válhatott volna-e József Attila első számú értőjévé, napjaink legnagyobb József Attila-tudósává Tverdota György, ha nem tudná betéve kedvenc költője minden versét (és persze az összehasonlításhoz, összevetéshez szükséges kortársakét is).

Nem sorolnám tovább a példákat, hisz ezúttal is igaz, hogy ki-ki maga is számos, sokszor nyilván sokkal jobb eseteket, példákat is sorjáztathatna. Vállalkozásom amúgy is fölöttébb kétséges. Mert mit bizonyítanak a fentiek? Alig valamit. Mindenekelőtt azért nem „bizonyítékok”, mert a tekintélyelvre apellálnak, minden érv közül a leggyengébbre. De ha hiszünk is nekik, elfogadjuk, hogy nagy filozófus, teológus, történész, irodalmár nem lehet el memoriter, igen jelentős mennyiségű memoriter nélkül, akkor mi következik ebből a kisdíákra? Arra a kisdíákra, aki nem bizonyos, hogy nagy irodalmár, történész, teológus, filozófus kívánna lenni. Annyi azonban talán mégis valószínűvé vált, vagy válhatott, hogy a szellemi elitben jelentős valami a memoriter. Hogy szövegek garmadáját kell tudnia, fejből és szóról-szóra birtokolnia annak, aki e szellemi elit tagjává óhajtana lenni. Talán érdemes megfontolás tárgyává tenni azt is, hogy elég-e, elégséges-e ha valaki – mondjuk – csak késői, egyetemi éveiben kezdi el úgy fogyasztani a szövegeket, hogy azok igazán a sajátjaivá váljanak. Nem zárja-e ki önmagát valami talán fontosból, talán törekvésre érdemesből az, aki – elvi vagy egyéb, mondjuk lustálkodási okokból elzárkózik a memoriter elől. Az „érv” persze szubjektív. De hát már címünkben valami ilyesmit ígértünk.